

До спеціалізованої вченої ради Д41.086.03

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Відгук

**офіційного опонента на дисертацію Мурзановської Аліни Владиславівни
на тему: «Кримінально-процесуальна відповідальність за новим
Кримінальним процесуальним кодексом України», поданої на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право)**

Актуальність теми дисертації. З прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) започатковано якісно новий етап розвитку кримінального процесу в Україні, у зв'язку з чим, виникла необхідність приведення вітчизняного кримінального процесуального законодавства у відповідність до європейських та міжнародних стандартів. Відтак виникає потреба у з'ясуванні сутності та наповненні сучасним змістом правових категорій кримінальної процесуальної науки, зокрема, й концепту «кримінальна процесуальна відповідальність», саме так ця відповідальність розуміється багатьма сучасними дослідниками і в основу її пізнання покладаються різні смисли. У теорії кримінального процесу цей вид юридичної відповідальності став предметом достатньо гострих наукових дискусій ще з другої половини минулого століття. Аналіз літературних джерел свідчить, що такі дискусії ґрунтувалися як на загальнотеоретичних, так і галузевому підходах до визначення сутності, правової природи, видів та форм реалізації кримінальної процесуальної відповідальності, а іноді й повного її заперечення.

В Україні за останні десятиліття проблеми кримінальної процесуальної відповідальності висвітлювалися дещо фрагментарно у наукових статтях чи в межах інших наукових тем (Р.М.Білокінь, Л.В.Гаврилюк, В.В.Рожнова,

Е.Є.Томін, О.Ю.Хабло, В.Д.Чабанюк, М.Є.Шумило та ін.) і дотепер цілісної монографічної праці з означеної проблематики ні за КПК України 1960 року, ні за КПК України 2012 року, а саме в конститутивному аспекті не було. Ідея удосконалення юридичної відповідальності суб'єктів кримінального процесу взагалі, у тому ж числі, й кримінальної процесуальної, як одного з дієвих засобів забезпечення виконання завдань кримінального судочинства та виконання процесуальних обов'язків усіма суб'єктами кримінального провадження, все більше віднаходить свою підтримку серед науковців та практичних працівників, відображається у нормативно-правових актах, що стосуються поетапного проведення судової та правоохоронної реформ в Україні. Тому, це дисертаційне дослідження Мурзановської Аліни Владиславівни, беззаперечно, є своєчасним та актуальним, має теоретичне та практичне значення.

Оцінка методології та методики дослідження. На нашу думку, план роботи логічний, являє собою взаємопов'язану та упорядковану систему елементів «дорожньої карти» цього дисертаційного дослідження. Мета і завдання дослідження сформульовані вдало і відповідають задекларованим у дисертації об'єкту та предмету наукового дослідження. Правильне використання діалектичного, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (с. 8-9 дисертації), як методологічного інструментарію, що евристично направлений на вирішення поставлених наукових завдань, наведена узагальнена практика, значна кількість використаних вітчизняних та закордонних теоретичних і законодавчих джерел (близько 300), виважена та глибока наукова дискусія на сторінках дисертації дали змогу досягнути мету дослідження, сформулювати та науково обґрунтувати висновки дисертації, й, загалом отримати нові знання про правову природу, сутність, зміст та особливості реалізації кримінальної процесуальної відповідальності за новим КПК України.

Теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять наукові праці українських і закордонних дослідників з кримінального процесуального

права, а також загальної теорії права, кримінального права, адміністративного права та інших галузей права.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, акти кримінального процесуального законодавства України та окремих закордонних держав (Азербайджанської Республіки, Грузії, Естонської Республіки, Латвії, Литовської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Киргизької Республіки, Республіки Молдова, Республіки Казахстан, Російської Федерації, Федеративної Республіки Німеччина, Франції).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати узагальнення 300 справ, розглянутих місцевими, апеляційними судами та Верховним Судом України, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, рішення Європейського суду з прав людини, а також узагальнення судової практики, зроблені Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Дисертація виконана у межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії «Проблеми ефективності кримінально-процесуального законодавства у сфері боротьби зі злочинністю та охорони прав особистості в умовах формування правової держави» на 2006–2010 роки як складової плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006-2010 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970), плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Удосконалення сучасного кримінально-процесуального законодавства та забезпечення його ефективності в умовах правової реформи» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-

дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (ДРН 0116U001842), 2016-2020 роки та плану прикладного наукового дослідження за темою: «Комплексне дослідження забезпечення ефективності досудового провадження» на 2015-2016 роки (ДНР 011511002495).

Оцінка змісту дисертації. Рецензована дисертаційна робота відзначається чіткою структурованістю та складається зі вступу, трьох розділів, що поєднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У *вступі* здобувачка зуміла чітко аргументувати актуальність дослідження, окреслити сучасний стан проблеми, виділила невирішені питання, обґрунтувала наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, представила відомості про апробацію результатів протягом 2009-2016 років.

У *першому розділі* «Загальнотеоретична характеристика кримінально-процесуальної відповідальності» дисертантка глибоко досліджує правову природу кримінальної процесуальної відповідальності як виду примусу в кримінальному процесі (с. 14-39 дисертації) та як самостійного виду юридичної відповідальності (с. 39-65 дисертації), що покладається в авторську дефініцію кримінальної процесуальної відповідальності. Для підтвердження своєї позиції наводить додаткові аргументи, наводить критерії відмежування цієї відповідальності від суміжних категорій. Виходячи з аналізу концепцій юридичної відповідальності, визнаних в теорії права, здобувачка формулює основні ознаки кримінальної процесуальної відповідальності (с. 64 дисертації), аналізує наукові підходи до визначення її видів та окреслює її значення. Позитивним є розуміння Аліною Владиславівною кримінальної процесуальної

відповідальності як відповідальності за вчинене правопорушення (с. 53-54, 63 дисертації).

У *другому розділі* «Система заходів кримінально-процесуальної відповідальності: питання конституювання» у логічному порядку розглядаються проблеми визначення санкцій в кримінальному процесі, їх особливостей, значення та класифікації, внаслідок чого дисертантка доходить думки про існування штрафних та правовідновлюючих санкцій, що й визначають штрафні та правовідновлюючі заходи кримінальної процесуальної відповідальності (с. 76 дисертації). Відмітимо, що авторка сміливо включає до заходів кримінальної процесуальної відповідальності заходи правовідновлюючі, присвятивши цьому питанню цілий підрозділ. Також, наводиться система заходів кримінальної процесуальної відповідальності: штрафних (с. 93 дисертації) та правовідновлюючих (с. 127 дисертації), достатньо повно аналізується кожен вид заходу відповідно до положень нового КПК України.

У *третьому розділі* «Особливості реалізації кримінально-процесуальної відповідальності» здобувачка досліджує фактичні та юридичні підстави, умови та порядок притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності, характеризує особливості реалізації окремих заходів кримінальної процесуальної відповідальності. Розглядає ознаки та юридичний склад кримінального процесуального правопорушення (с. 144 дисертації). Вагомим є висновок про те, що заходи процесуальної відповідальності мають застосовуватися до усіх суб'єктів кримінального провадження (с. 150 дисертації). Сформульовано пропозиції щодо удосконалення механізму реалізації кримінальної процесуальної відповідальності.

У *висновках* авторка системно та лаконічно виклала результати дисертаційного дослідження, що дають уявлення про ступінь наукової новизни одержаних результатів.

Оцінка наукової новизни одержаних результатів. Офіційний опонент вважає, що Мурзановська Аліна Владиславівна вперше в Україні на

монографічному рівні на основі глибокого аналізу законодавства, літературних джерел та практики дослідила проблеми кримінальної процесуальної відповідальності, що дало можливість отримати нові знання, що суттєво збагачують теорію кримінального процесу. Так, Аліною Владиславівною вперше було сформульовано авторське визначення поняття кримінальної процесуальної відповідальності, виходячи із низки основних ознак цього поняття, що відповідає сучасній тенденції розвитку вчення про юридичну відповідальність як виду процесуального примусу та самостійного виду юридичної відповідальності, про що наведено достатньо аргументів. Нею також на основі аналізу чинного КПК України розроблено авторську систему заходів кримінальної процесуальної відповідальності, хоча й небезспірну. Вперше також, визначено порядки заходів процесуальної відповідальності: відомчий, судовий та змішаний. Удосконалено низку положень, що стосуються реалізації кримінальної процесуальної відповідальності. Розроблено пропозиції до удосконалення положень чинного КПК України в частині кримінальної процесуальної відповідальності.

Положення, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження й викладені в авторефераті (с. 4-6) та дисертації (с. 9-11) відповідають критеріям наукової новизни, що пред'являються до нових наукових знань. Вони доступно сформульовані, достатньо обґрунтовані, мають теоретичне та практичне значення.

Безумовно, що **практичне значення отриманих результатів** полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень проблематики кримінальної процесуальної відповідальності; правотворчій діяльності – для удосконалення правової регламентації кримінальної процесуальної відповідальності; правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності практики застосування норм чинного законодавства, що регулюють питання реалізації кримінальної процесуальної відповідальності; навчальному процесі – при викладанні курсу «Кримінальний процес України»,

спеціальних курсів «Проблеми вдосконалення кримінального процесуального законодавства», «Процесуальні проблеми забезпечення прав учасників кримінального провадження», а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій (Акт впровадження в навчальну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 29 серпня 2016 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації достатньо повно відображені у 19 наукових публікаціях, у тому числі 7 статтях, опублікованих протягом 2007-2016 років у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, 1 статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, та 11 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях та засіданнях круглих столів. Указані публікації, їх географія та періодизація можуть, щоправда, побічно свідчити про самостійний характер роботи здобувачки над дисертацією.

Особистий внесок здобувача. Дисертація становить самостійне дослідження, висновки та пропозиції, викладені у дисертації, безсумнівно є особистим здобутком дисертантки. У статті «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження», підготовленій у співавторстві з В.В.Тіщенко, Ю.П.Аленіним та ін., авторкою досліджені питання щодо поняття, ознак, видів, заходів кримінально-процесуальної відповідальності та визначено процесуальний порядок застосування зазначених заходів. Наукові ідеї та висновки, що належать співавторам опублікованих наукових праць, у дисертації не використані.

Також, основні положення дисертації доступно та лаконічно викладені в авторефераті дисертації.

У роботі, що опонується, на думку офіційного опонента, є **низка положень, що потребують уточнення та можуть стати предметом дискусій при захисті дисертації, зокрема:**

1. Здобувачка, навівши три наукові підходи до визначення співвідношення заходів забезпечення кримінального провадження та заходів

кримінального процесуального примусу (с. 16-17 дисертації), як на нашу думку, без достатньої аргументації пристає на думку, тих учених, які повністю ототожнюють ці поняття. Слід звернути увагу, що така позиція мала місце одразу після прийняття нового КПК України і публікації цих авторів датуються 2012 роком, що видно з посилань на літературні джерела. У наступні роки багато з цих авторів пристали до більш поширеної думки про те, що поняття заходів кримінального процесуального примусу ширше за заходи забезпечення кримінального провадження. Окрім, трьох наведених точок зору про співвідношення зазначених заходів, існує ще одна, сформульована Л.М.Лобойком та О.А.Банчуком, які на основі законодавчого досвіду європейських країн узагалі заперечують тотожність примусу з заходами забезпечення кримінального провадження. Так, на їх думку, примус є там, де є застосування фізичної сили, тобто «заходами примусу доцільно визнавати лише привід, затримання особи, вилучення майна чи документів, під час яких застосовується фізична сила» (Кримінальний процес: навч. посібн. / Л.М.Лобойко, О.А.Банчук. – К. : Ваіте, 2014. С. 133). Подібну позицію висловлює й цитований у роботі О.М.Миколенко, який поділяє заходи забезпечення кримінального провадження на непримусові та примусові (с. 17 дисертації). Хоча такий підхід може бути успішно апелюваний посиланням на думку професора О.Г.Шило, яка слушно указує, що заходи забезпечення кримінального провадження «мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі» (Кримінальний процес: підручник / Ю.М.Грошевий, В.Я.Тацій, А.Р.Тумаянц та ін.; за заг. ред. В.Я.Тація, О.В.Капліної, О.Г.Шило. – Харків: Право, 2014. С. 256). На жаль, свого ставлення щодо примусовості цих заходів дисертантка також не висловлює. Тому, є бажаним отримати додаткову аргументацію здобувачки при захисті дисертації щодо її позиції з вище означеного.

2. Дискусійною є позиція Аліни Владиславівни щодо визначення переліку заходів кримінальної процесуальної відповідальності. Це найскладніше та гостро дискусійне питання в науці щодо процесуальної відповідальності,

окремі учені взагалі намагаються його уникнути в контексті деталізації. Так, попередження про видалення з зали судового засідання (с. 28 дисертації), привід (с. 97 дисертації) на думку дисертантки не є такою відповідальністю. Але виходячи з концептуальних положень, наведених у дисертації щодо ознак кримінальної процесуальної відповідальності, а саме: накладення на правопорушника додаткового обов'язку або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав (с. 191-192 дисертації) доходимо думки, що указані заходи мають ознаки покладання додаткового обов'язку, а також і обмеження окремих суб'єктивних прав. Слід розуміти, що процесуальна відповідальність – це будь-яке погіршення становища особи в процесі, будь-який додатковий обов'язок, що має негативні наслідки не тільки штрафного, а й організаційного й морального характеру, недарма професор А.Я.Дубинський відмічав, що скасування процесуальних рішень «... можуть бути пов'язані із заподіянням певних неприємностей посадовій особі, яка допустила порушення ...», хоча такі заходи учений до відповідальності не відносив (Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы // Вибрані праці / упоряд. Л.Д.Удалова, О.І.Галаган, Д.П.Письменний та ін. – К.: ЦУЛ, 2014. С. 13-168).

3. Ще одним спірним питанням у доктрині кримінальної процесуальної відповідальності є проблема визначення видів юридичної відповідальності за вчинення кримінального процесуального правопорушення. Так, Аліна Владиславівна заперечує думку учених, що за вчинення кримінального процесуального правопорушення може наступати кримінальна, адміністративно-правова, дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність (с. 46, 130 дисертації), хоча диференційований підхід до наслідків за кримінальні процесуальні правопорушення ми зустрічаємо у працях Ю.М.Грошевого, С.Г.Олькова, С.О.Полуніна, М.Є.Шумила та інших. Більше того, Л.М.Лобойко у своїй праці «Кримінальне-процесуальне право: Курс лекцій – К.: Істина, 2005. С. 31» указує: «санкції, що передбачають відповідальність за порушення приписів норм процесуального права, але

містяться в нормах інших галузей права, є санкціями норм кримінального процесуального права». Тут виявляється одна з особливостей кримінальних процесуальних норм і санкцій, що дисертанткою, як на нашу думку, розглянуту недостатньо повно – це проблема логічної структури процесуальної норми. Так, здобувачка зайняла позицію класичної триелементної структури норми права, чим, на нашу думку, допустила певну методологічну помилку (с. 69-70 дисертації), оскільки таких норм фактично не існує у статтях одного й того ж закону, КПК, принаймні, містить двоелементні норми-приписи правоохоронного чи регулятивного характеру. З цього приводу, академік Ю.М.Грошевий роз'яснює специфіку процесуальних норм, санкції яких «зазвичай не вказують у тій статті процесуального закону, де викладена диспозиція. Проте вони обов'язково містяться в процесуальному законі» (Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Тумаянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2014. С. 49). Тому, правильним видається, що за вчинення кримінальних процесуальних правопорушень обов'язково повинна наступати відповідальність кримінальна процесуальна, а у сукупності з нею, при наявності до того підстав, й інші види юридичної відповідальності.

4. Визначивши, що кримінальній процесуальній відповідальності повинні підлягати усі суб'єкти кримінального провадження, авторка обмежилася вказівкою на те, що владні суб'єкти «несуть відповідальність, передбачену законом» (с. 151 дисертації). Окрім, наведених у дисертації правовідновлюючих, які штрафні заходи процесуальної відповідальності слід було б передбачити для владних суб'єктів у перспективі з метою забезпечення виконання ними своїх процесуальних обов'язків? Хотілось би почути, хоча б загальні підходи до визначення цих заходів для указаних суб'єктів.

Висловлені рекомендації та зауваження не впливають на високу наукову оцінку цього дисертаційного дослідження, оскільки прямо не стосуються положень, що виносяться на захист.

Висновки та оцінка дисертації

1. Дисертація Мурзановської Аліни Владиславівни на тему: «Кримінально-процесуальна відповідальність за новим Кримінальним процесуальним кодексом України», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право), є завершеною кваліфікаційною науковою працею, що містить науково обґрунтовані результати, направлені на вирішення конкретного наукового завдання – визначення правової природи, сутності та змісту кримінально-процесуальної відповідальності та механізму її реалізації в кримінальному провадженні на основі положень КПК України 2012 року.

2. Дисертація відповідає вимогам п. п. 9 і 11 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами від 06.09.2016 року).

3. Мурзановська Аліна Владиславівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право) на підставі прилюдного захисту.

Офіційний опонент

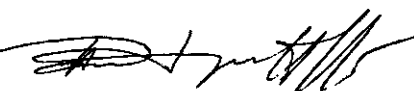
Начальник кафедри кримінального права та процесу

факультету правоохоронної діяльності

Національної академії Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

кандидат юридичних наук, доцент

О. В. Андрушко

12 жовтня 2017 року

